

Абдукаримов А.А., Сүгірәлі Б.Е., 1 курс (академика Е.А. Бөкетов атындағы ҚарУ)

Ғылыми жетекші – п.ғ.м., аға оқытушы Рахимжанова Г.К.

ТҰТЫНУ ҚОРЖЫНЫ - ЕЛ ХАЛҚЫНЫҢ ӨМІР СҮРУ ДЕҢГЕЙІНІҢ ИНДИКАТОРЫ

Біздің еліміздің экономикасы дамуының қазіргі кезеңі табыстың және ең төменгі күнкөріс деңгейінің төмендігімен сипатталады. Өкінішке орай, халықтың көпшілігінде «табыс тапшылығы» бар, кедейлік проблемасы және қоғам топтары арасындағы алшақтық айқын көрінуде. Мұның бәрі кірістер мен тұтыну қоржынының құрылымын қалыптастыру мәселесін зерттеуді жандандырады.

Экономикалық және қаржылық факторлар жүйесін және халықтың кірістерін қалыптастыру мен саралау шарттарын қарастыру олардың өсуінің өткір қажеттілігін түсінуге де, шешілетін мәселелердің барлық әлеуметтік-экономикалық тәжірибесін жақсартуға мүмкіндік береді. Табыс пен тұтыну деңгейі өзара байланысты болып қана қоймай, бір-бірін толықтыратынын да ескеру маңызды, оның үстіне Қазақстанда болып жатқан табыстардың күрт саралануы шекті мән ретінде тұтыну қоржынын қалыптастыру проблемасын айтарлықтай өзектендіреді.

Сондай-ақ тұтыну қоржыны және ең төменгі күнкөріс деңгейінің, сондай-ақ табыстың нормативтік және стандартты негіздемесін бағаламауға болмайды. Оларды зерттеу теориялық, әдіснамалық және қатаң қолданбалы экономикалық және қаржылық маңызға ие.

Азық-түлік қоржынын мемлекеттік статистика саласындағы уәкілетті орган денсаулық сақтау саласындағы уәкілетті органмен келісу арқылы санитариялық-эпидемиологиялық саламаттылық саласындағы уәкілетті орган бекітетін тамақ өнімдерін тұтынудың ғылыми негізделген физиологиялық нормалары бойынша есептейді.

Тұтыну қоржынының құрылымы азық-түлік қоржынына 55% және азық-түліктік емес тауарлар мен ақылы қызметтерге 45% арақатынасында белгіленген. Тұтыну себетінің құрамы мен оның құрылымы 2015 жылы бекітілді, бірақ іс жүзінде тұтыну себетін есептеу әдістемесіне соңғы өзгерістер 2005 жылы енгізілді. Халықаралық тәжірибеге сәйкес, азық-түлік қоржыны әр 5 жыл сайын қайта қаралуы керек.

Қазақстанда 2019 жылдың соңындағы жағдай бойынша азық-түлік себетінің шамамен 35%-ы ет және балық өнімдеріне тиесілі (бір жыл бұрын-32,9%). Өз кезегінде, сүт, май өнімдері мен жұмыртқа 24,9% құрайды (бір жыл бұрын — 25,3%). Сонымен қатар, нан мен жарма өнімдерінің үлесі 12,2% — дан 12,5% - ға дейін өсті, ал жемістер мен көкөністердің үлесі айтарлықтай төмендеді-26,2% - дан 24,9% - ға дейін. Қант, шай, дәмдеуіштер ең төменгі күнкөріс деңгейінің 3,3% құрады (бір жыл бұрын — 3,5%).

Өңірлер бөлінісінде тұтыну себетінің ең жоғары құны Маңғыстау облысына тиесілі: 39,4 мың теңге-өткен жылдың ұқсас кезеңінен 8,4% - ға

артық (36,3%). Екінші және үшінші орындарды Нұр-сұлтан мен Алматы алады: тиісінше 37,7 мың және 35,2 мың теңге. Айта кету керек, елдің 17 өңірінің тек 5-інде ғана тұтыну себетінің құны орташа республикалық мәннен асады. Ең төменгі мән Павлодар облысында (28,6 мың теңге), Қызылорда облысында (28,7 мың теңге) және Шымкентте (29,1 мың теңге) байқалады.

2020 жылғы бағалау бойынша халықтың орта есеппен жан басына шаққандағы атаулы ақшалай табыстары 106421 теңгені (алдын ала деректер) құрады, бұл 2019 жылға қарағанда 9,3% - ға жоғары, нақты ақшалай кірістер көрсетілген кезеңде 3,5% - ға ұлғайды. Халықтың барлық ақшалай шығыстарының ішінде шығыстар құрамындағы ең көп үлесті тұтыну шығыстары 93% құрайды. Несие мен қарызды өтеудің үлес салмағы – 4,1%, туыстарына, таныстарына материалдық көмек және алимент – 2,7%, салықтар, төлемдер және басқа да төлемдер 0,2%.

Әлеуметтік-демографиялық топтар бойынша 2019 жылға тұтыну қоржынының құны мынадай: 13 жасқа дейінгі балалар үшін — 28,1 мың теңге, 18 жастан асқан ерлер үшін — 37,8 мың теңге, 18 жастан асқан әйелдер үшін — 30 мың теңге, зейнеткерлер мен қарт адамдар үшін — 29,8 мың теңге.

Осылайша, тұтыну қоржынының құны орташа сатып алу қабілетінің көрсеткіші бойынша өңір халқын стратификациялау кезінде пайдаланылады. Оңтайлы тұтыну қоржыны адамның физиологиялық қажеттіліктерін қанағаттандыруды және осы мақсаттарға жұмсалатын шығындарды азайтуды ескере отырып, ең төменгі күнкөріс деңгейін анықтауға мүмкіндік береді.

Келесі қорытынды жасауға болады:

- Халықтың табыс деңгейі мен динамикасы тұтыну қоржынының құнын қалыптастыруға тікелей әсер етеді
- Халықтың табысын шамадан тыс саралау ел халқының жоғары өмір сүру деңгейін қамтамасыз ету үшін өте теріс фактор болып табылады
- Тұтыну қоржынын бағалауды әдістемелік қамтамасыз етуді жетілдірудің негізгі бағыттары адам өмірін қолдау үшін физикалық тұрғыдан қажетті өмір сүру құралдарының ең аз мөлшерін қаржылық негізделген есептеу болып саналуы керек;
- Халықтың материалдық игіліктер мен көрсетілетін қызметтерді тұтыну нормативтерін, сондай-ақ тұтыну қоржынының және ең төменгі тұтыну бюджетінің есептеулерін кезең-кезеңімен қайта бағалау қажеттілігі.

Әдебиеттер

- 1 Послание Президента Республики Казахстан - Лидера нации Нурсултана Назарбаева народу Казахстана «Стратегия «Казахстан-2050»: новый политический курс состоявшегося государства» // <http://www.akorda.kz>
- 2 Калиев, Д. Е. Основные подходы к построению социального государство в Казахстане. // Казахстан спектр. - 2015. - №2. - С. 45-54.
- 3 Джаватов, Д. К. Социальная защита населения. // Региональная экономика: теория и практика. – 2016. – № 4. – С. 33–41.